

DOI 10.36074/logos-08.07.2022.086

ОСОБЛИВОСТІ ЗВ'ЯЗКУ ПРОСОЦІАЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ТА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

ORCID ID: 0000-0002-3690-1308

Волков Дмитро Сергійович

канд. психол. наук, доцент кафедри загальної психології та патопсихології
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ORCID ID: 0000-0001-9470-3345

Абатурова Олена Анатоліївна

аспірантка кафедри загальної психології та патопсихології
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

УКРАЇНА

***Анотація:** Показано превалюючі психічні стани студентів у зв'язку із військовим станом та вказано на зміни, які зафіксували досліджувані у суспільстві та міжособистісній взаємодії із оточуючими після початку військових дій. Виявлено кореляційні зв'язки між оцінкою власного психічного здоров'я, задоволеністю власним життям та показниками за методикою «Стабільність психічного здоров'я – коротка форма», між віком досліджуваних та частотою допомоги іншим. Проаналізовано розбіжності між показниками психічного здоров'я та просоціальних тенденцій до та після повномасштабного вторгнення Росії на територію України.*

В умовах військового вторгнення, соціально-економічних та політичних потрясінь, ситуації невизначеності та підвищення рівня глобальних загроз людству, постає необхідність укріплення особистісних ресурсів: підвищення рівня адаптивності, зміцнення стресостійкості, підтримання стабільності фізичного і психічного здоров'я громадян. Для спільного опору військовій загрозі, не менш важливою є готовність діяти згуртовано, виявляти просоціальну поведінку: на міжнародному, всеукраїнському рівні, на рівні великих громад і спільнот, на рівні добровільних об'єднань небайдужих людей і міжособистісному рівні.

Проблемі просоціальної поведінки присвятили свої роботи Г.М. Андреева, О.І. Гірченко, А.П. Гольдштейн, В.І. Долгова, В.І. Кириченко, Н.В. Корчакова, О.М. Кушнір, Т.В. Тарасова, А.І. Уханова, а також С. Batson, А. Powell, S. Bowles, H. Gintis, H. Beilin, L. Penner, J. Dovidio, J. Piliavin та інші.

Матеріали та методи дослідження. Дослідження було проведене поетапно з використанням Google forms за участі 60 студентів Факультету Психології та спеціальної освіти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, з яких 30 осіб віком 17 -21 (середній вік -17,5) проходили дослідження у грудні 2021 – січні 2022 року (до повномасштабного військового вторгнення в Україну – група №1) та 30 осіб віком від 17 до 22 (середній вік – 18,9) були досліджені у травні-червні 2022 року (після трьох місяців повномасштабного вторгнення – група № 2). Було використано методіку «Вимірювання просоціальних тенденцій» Г. Карло, Б. Рендалл в адаптації Н.В. Кухтової, 2002 [2]; «Стабільність психічного здоров'я – коротка форма» (The Mental Health Continuum – Short Form, 2014) К. Кіза в адаптації Е.Л. Носенко, А.Г. Четверик-Бурчак [3] та анкету «Оцінка психічного здоров'я та

психологічного благополуччя». Оцінка мотивації схвалення проводилась за допомогою Шкали оцінки мотивації схвалення «Шкала брехні» Д. Марлоу, Д. Крауна в адаптації Ю.Л. Ханіна. **Методи математико-статистичної обробки даних:** встановлення відмінностей між групами за допомогою критерію U-Манна-Уїтні, г-критерій Пірсона в пакеті IBM SPSS Statistics 26;

Виклад основного матеріалу:

У результаті дослідження за відкритим питанням авторської анкети «Чи помітили Ви зміни у Вашому психічному здоров'ї через військові дії в Україні? Якщо так, які саме?» виявлено, що у 2 групі стан представлений широким спектром емоційних станів: у 24,84% тривожність, хвилювання («...рівень тривожності набагато значно підвищився», «З'явилося часте відчуття тривоги...», «Так, з'явилося постійне відчуття тривоги, немов на бочці з порохом»); 14,4 % відмітили, що стан став мінливий та погіршений настрої, депресивність, плач («...дуже різко може змінюватися настрої...», «...погіршення настрою...», «...я починала плакати, при чому це могла бути без якоїсь конкретної причини і в будь-якому місці»); 9,75% відчувають страх («З'явився великий страх», «...почала активніше реагувати на різні звуки, можна навіть сказати, що стала лякливою», «...почала більше звертати увагу на будь-які звуки, почала лякатись всіх гучних звуків»); 9,75% вказали на зниження уваги та працездатності («...знизився рівень уваги та роботоспособності, засвоєність матеріалу також погіршилась»); 7,3% відмітили загальне погіршення психічного стану («Загальний психічний стан погіршився», «З часом помітно погіршився психічний стан»); 7,3% знервованість («я стала більш знервованою», «стал більш нервним і параноїдальним»); 4,8% наголошують на стан напруги («Більшість часу присутнє напруження»), розчарування у людях («Я побачив на скільки люди можуть бути брехливі та жорстокі», «я побачила наскільки люди можуть закривати очі на страждання інших, коли їх це не стосується. Хоч це і природньо, але дізнатися про це напругу було жорстоко»); погіршення сну («Почалося безсоння...», «Погано висипаюсь»); 2,43% відчувають песимізм і байдужість («зараз у мене таке відчуття песимістичне: я майже звикла до нової реальності, вже не так панічно ставлюсь до повітряних тривог»); 2,4% злість, агресивність, роздратування.

Але у своїх відповідях респонденти вказали, що у 4,8% визначається підвищення вмотивованості і відчуття відповідальності («Я став більш ... впевненим у своїх вчинках. Війна відкрила мені очі на те, яке життя я собі хочу, і тому, в певному сенсі, стало трохи легше»); у 2,43% збільшилася бережливість («У моїй поведінці почала проявлятися більша економія та бережливість до речей»).

За питанням «Чи помітили Ви зміни у вашому ставленні до себе, до інших людей, у готовності виявляти співчуття, допомогу іншим людям у зв'язку із воєнним станом в Україні?» відповіді досліджуваних дозволили встановити, що 66,6% помітили зміни із початку воєнного стану в Україні, 23,4% змін не помітили, 10% скоріше помітили. Зокрема, серед помічених змін досліджувані зазначали наступні: 26,3% помітили позитивні зміни в оточуючих людях («люди стали добрішими», «...стало більше волонтерів і просто доброзичливих людей», «Особливо закордоном, люди дуже співчують і готові допомогати будь-чим»); 26,3% зміни у власній готовності виявляти просоціальну поведінку («у мене збільшилося почуття емпатії, хочеться допомогти та виявляти співпереживання людям, які цього потребують», «хочеться частіше

допомагати іншим, якщо є сили»); 10,6% сентиментальність і розчуленість («Мене стало легше розчулити», «збільшилась сентиментальність»); 10,5% переосмислення власних цінностей («Я напевно почала більше цінити себе, вже не так зважаю на якісь свої недоліки», «в умовах воєнного часу починаєш переосмислювати майже все, розумієш цінність людей в житті»); 10,4% стали помічати негативні або недиференційовані зміни в оточуючих («я помітила, що у мене дуже мало справжніх друзів, які дійсно переживають за мене, співчують та готові допомогти»); 5,3% вказали на збільшення емпатії, толерантності та розвиток національної ідеї («нас об'єднує національна ідея і дух і зараз складно знайти людину, яка не відчуває те саме»).

З метою аналізу відмінностей відповідей між групами було вирішено дослідити рівні розбіжностей за критерієм U-Манна-Уїтні. Не було виявлено статистично значущих відмінностей між групою 1 та групою 2 за показником оцінки власного психічного здоров'я (0,301); задоволеності життям (0,115); частоти допомоги іншим людям (0,248); рівня альтруїзму (0,998); частоти прояву добродійності і волонтерства (0,617); гедоністичного благополуччя (0,859); соціального благополуччя (0,132); психологічного благополуччя (0,563); загального показника стабільності психічного здоров'я (0,371); поступливої (0,825), публічної (0,982), анонімної (0,671), екстреної (0,316), емоційної (0,835), альтруїстичної просоціальної поведінки (0,228). З нашої точки зору, отримані результати пов'язані, з одного боку, з обмеженою вибіркою досліджуваних, а з іншого боку, можуть бути опосередковані стійкістю особистісних структур та форм поведінки, що після підвищених показників стресу у перші тижні після повномасштабного вторгнення, на разі повертаються до вихідних показників. Від так, показники групи 2 виявились найменш відмінними від показників групи 1 за шкалами самооцінки рівня альтруїзму, гедоністичного благополуччя, поступливої, публічної, емоційної просоціальної поведінки, що, можливо, пов'язано із поступовою нормалізацією стану, орієнтацією на повернення до звичних форм діяльності та вихідного рівня життя, тенденцією до регулювання власного психічного стану досліджуваними. Відповіді досліджуваних підтверджують це припущення «Я думаю, що кожна людина на території нашої країни відчула зміни в психічному стані, найяскравіше це було виражено в перші 1,5 місяці з початку військових дій, зараз же всі намагаються повернутись на свій звичний графік, тому що постійне зациклювання на поганих новинах викликає жорстку апатію та сум», «На початку вторгнення спостерігалися циклотичні перебіги настрою, точкові епізоди депресії та гіпоманії. На даний момент все більш-менш нормалізувалося, однак сфера цінностей та світогляд змінився радикально».

З метою поглиблення результатів дослідження було вирішено встановити ймовірність існування кореляційних зв'язків між показниками стабільності психічного здоров'я та просоціальних тенденцій у групі 2 (табл. 1).

Встановлено додатні кореляційні зв'язки між гедоністичним благополуччям та оцінкою психічного здоров'я ($r = 0,508, p \leq 0,01$) та задоволеністю життям ($r = 0,622, p \leq 0,01$); між соціальним благополуччям та оцінкою психічного здоров'я ($r = 0,366, p \leq 0,05$) та задоволеністю власним життям ($r = 0,579, p \leq 0,01$); між психологічним благополуччям та оцінкою психічного здоров'я ($r = 0,440, p \leq 0,05$) та задоволеністю власним життям ($r = 0,645, p \leq 0,01$); між загальним показником стабільності психічного здоров'я та оцінкою психічного здоров'я ($r = 0,500, p \leq 0,01$) та задоволеністю власним життям ($r = 0,719, p \leq 0,01$). Виявлено від'ємний кореляційний зв'язок між віком досліджуваних та частотою допомоги іншим ($r = -0,463, p \leq 0,05$).

На противагу результатам, отриманим у нашому попередньому дослідженні, де були виявлені додатні кореляційні зв'язки між гедоністичним, соціальним благополуччям та показниками просоціальних тенденцій, у цьому дослідженні значущих зв'язків між шкалами просоціальних тенденцій та показниками стабільності психічного здоров'я не встановлено [1]. Припускаємо, що відмінності у результатах опосередковані тим, що особистісні ресурси студентів можуть бути суттєво обмеженими, а можливості до відпочинку, відновлення, отримання насолоди та задоволення життям (гедоністичне благополуччя) звужені у період військового стану.

Таблиця 1

Результати аналізу кореляційних зв'язків між показниками стабільності психічного здоров'я («Стабільність психічного здоров'я – коротка форма» К. Кіза) показниками анкети та просоціальних тенденцій за методикою («Вимірювання просоціальних тенденцій» Г. Карло, Б. Рендалл)

		Показники стабільності психічного здоров'я				Вік досліджуваних
		Гедоністичне благополуччя	Соціальне благополуччя	Психологічне благополуччя	Загальний показник	
Показники анкети	Оцінка психічного здоров'я	0,508**	0,366*	0,440*	0,500**	-0,165
	Задоволеність власним життям	0,622**	0,579**	0,645**	0,719**	-0,217
	Допомога іншим	-0,002	0,027	0,185	0,108	-0,463*
	Оцінка альтруїзму	0,090	-0,152	0,102	0,039	-0,071
	Доброчинність	0,040	0,017	0,309	0,179	-0,289
Показники	Поступлива	0,008	0,126	0,017	0,064	-0,216
	Публічна	0,165	0,334	0,186	0,269	-0,041
	Анонімна	-0,303	-0,131	-0,003	-0,137	0,286
	Екстрена	-0,063	-0,279	0,082	-0,088	-0,046
	Емоційна	0,108	0,193	0,128	0,164	-0,018
	Альтруїстична	-0,066	0,115	0,133	0,097	-0,184

Примітка: * рівень значущості $p=0,05$ ** рівень значущості $p=0,01$

Ймовірно, на показниках соціального благополуччя в більшій мірі позначаються нестабільність, стрімка зміна світоглядних орієнтирів, зміна соціальних практик та соціальні трансформації в українському суспільстві (соціальне благополуччя), і у меншій мірі вони обумовлені проявами просоціальних тенденцій. З нашої точки зору, психологічне благополуччя може бути опосередковане рівнем індивідуальної резильєнтності, стресостійкості, ціннісно-смысловими орієнтаціями досліджуваних, рівнем підтримки у колі сім'ї та близьких в більшій мірі, ніж представленистю просоціальних тенденцій. Вважаємо, що показники просоціальних тенденцій опосередковані рівнем

емпатії, дотриманням соціальних норм, внутрішнім моральним компасом та симпатією, переживанням позитивних емоцій. В умовах стресу та небезпеки, індивідуальні ресурси досліджуваних можуть суттєво відрізнятись, відбиваючи різний рівень адаптивності, психологічної зрілості, стійкості, сформованості громадянської позиції. На нашу думку, дані самозвіту досліджуваних дозволяють достатньо точно прогнозувати їх психічний стан і самопочуття в умовах добровільної участі у дослідженні. За показниками анкети (оцінка власного психічного здоров'я та задоволеність життям) встановлено, що вони опосередковують рівень благополуччя та стабільності психічного здоров'я студентів. У той же час, припускаємо, що показники самооцінювання допомоги іншим, власного альтруїзму та добродійної діяльності можуть бути опосередковані рівнем залученості у життя спільноти, неспівпадінням рівня альтруїзму, добродійної діяльності та її суб'єктивною оцінкою.

З одного боку, можливо, встановлений від'ємний кореляційний зв'язок між віком досліджуваних та частотою допомоги іншим пов'язаний із орієнтацією на традиційні цінності молодших студентів та тенденцією до індивідуалізації, пошуку власних ціннісних настанов, набуттям власних переконань, світоглядних поглядів старших студентів. З іншого боку, припускаємо, що у студентів молодших курсів на період дослідження може бути більше часу та особистісних ресурсів для надання допомоги іншим, у той час як старші студенти готуються до захисту курсових та дипломних робіт і випускних іспитів, від так їх частота допомоги іншим може бути меншою [4].

Аналогічним чином, на рівні тенденції встановлено від'ємний зв'язок між віком досліджуваних та поступливою просоціальною поведінкою, твердженням, щодо частоти добродійності і волонтерства. На рівні тенденції прослідковується зв'язок між віком досліджуваних та анонімною просоціальною поведінкою, що, ймовірно, вказує на схильність досліджуваних частіше надавати допомогу іншим людям, користуючись розширеними можливостями до переказу коштів гуманітарним фондам, анонімною підтримкою, участю у роботі гуманітарних штабів, за якої невідомим є адресат допомоги. Також, простежується на рівні тенденції від'ємний зв'язок між віком досліджуваних та задоволеністю власним життям, який, можливо, пов'язаний із підвищенням рівня навантажень та вимог до самостійності, автономії, відповідальності старших студентів, що позначається на переживанні депресивності і зниженні задоволення життям. Припускаємо, що відсутність значущих статистичних зв'язків між віком досліджуваних та іншими показниками за твердженнями анкети та методикою «Вимірювання просоціальних тенденцій» можуть бути опосередковані обмеженою групою досліджуваних.

Висновки: Виявлено, що показники благополуччя студентів в умовах військових дій обумовлені обмеженим колом можливостей для відпочинку і відновлення, нестабільністю політичної ситуації у країні, соціально-економічними зрушеннями, зміною соціальних практик та соціальними трансформаціями в українському суспільстві, і меншою мірою залежать від їх просоціальних тенденцій. Психологічне благополуччя та стабільність психічного здоров'я в більшій мірі пов'язані із рівнем індивідуальної резильєнтності, стресостійкості, переконаннями, психологічним кліматом в сім'ї, ніж із просоціальними тенденціями у період військового стану. Підкреслено, що у зв'язку із військовими діями в Україні досліджувані помітили у своєму психічному стані наступні зміни (у порядку зменшення): підвищення показників тривожності; мінливий та погіршений настрій, депресивність, плач; страх; зниження уваги і

працездатності; загальне погіршення психічного стану; знервованість; напругу; підвищення вмотивованості і відчуття відповідальності; розчарування у людях; погіршення якості сну; песимізм і байдужість; бережливість; злість, агресивність та роздратування. Встановлено, що досліджувані помітили наступні зміни у суспільстві та міжособистісній взаємодії із оточуючими після початку військових дій (у порядку зменшення): позитивні зміни в оточуючих людях, їх поведінці; підвищення власної готовності виявляти просоціальну поведінку; сентиментальність; переосмислення власних цінностей; негативні або недиференційовані зміни в оточуючих; емпатія; толерантність; розвиток національної ідеї. Встановлено, що старші студенти в меншій мірі схильні допомогати іншим, що можливо пов'язано із тенденцією до індивідуалізації та більшим рівнем навантажень під час навчання. Показано, що самооцінка досліджуваними їх психічного здоров'я та задоволеності життям дозволяють прогнозувати їх рівень гедоністичного, соціального, психологічного благополуччя та стабільності психічного здоров'я. Перспективами дослідження вважаємо вивчення ймовірних змін у ціннісно-смысловій сфері студентів у період військових дій для доповнення та уточнення отриманих результатів.

Список використаних джерел:

- [1] Волков, Д.С. & Черних, О.А. (2021). Психологічні кореляти просоціальної поведінки студентів-психологів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*, (2), 21–29.
- [2] Кухтова Н. В. (2011). Адаптація методики «Измерение просоциальных тенденций» (Г. Карло, Б.А. Рэндалл). *Вестник ГрГУ*, 2 (113), 102–107.
- [3] Носенко, Е.Л. & Четверик-Бурчак, А.Г. (2014) Опитувальник «Стабільність психічного здоров'я – коротка форма: опис, адаптація, застосування». *Вісник Дніпропетровського університету*, 9(1), 22, 20, 89–97.
- [4] Уханова А.І. (2020). Просоціальна поведінка в контексті психічного здоров'я підлітків. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»*, (10), 97–103.